

Новак Н.П.,

к.е.н., докторант,

Херсонський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ Й НАСЛІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ТА ОРГАНІЧНО СЕРТИФІКОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Анотація. У статті виявлено відмінні й тотожні риси між органічним та екологічно чистим агропромислом, а також системами їх сертифікації. Визначено організаційні засади, а також проблеми та порядок впровадження сертифікатів. Обґрунтовано об'єкти та напрями сертифікації, а також її очікувані наслідки. Запропоновано заходи вирішення окреслених проблем – уточнення змісту сертифікатів, здійснення сертифікації ґрунтів, складових відтворення продукції, загалом підприємств та продукції. Здійснено оцінку очікувань та результатів.

Ключові слова: екологічне чисте, органічне, виробництво, сертифікація, сільськогосподарські підприємства, продукція, конкурентоспроможність, аграрний ринок.

Вступ та постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування ринку органічної продукції значного поширення набуває таке явище, як «грінвошинг» (greenwashing) – коли виробники заявляють про екологічну чистоту або органічність своєї продукції, не маючи на те підстав. Дослідження світового лідера екологічного маркетингу TerraChoice показують, що у 98% споживчої продукції, що позиціонується як екологічно чиста, можна виявити порушення. Так, на українському ринку все частіше можна зустріти позначки «біо», «еко», «органік», «екологічно чистий» та інші без достатньої на те підстави. Але, з іншого боку, високий рівень зловживання екологічним та органічним маркуванням свідчить про те, що серед виробників зростає увага до переваг органічної, екологічно чистої та безпечної продукції, а також про ріст попиту на такі продукти серед споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні засади впровадження екологічної сертифікації в Україні були досліджені Т.П. Галушкіною та С.Г. Гордійчук. П.М. Скрипчук розглядає екологічну сертифікацію як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції. Управлінські аспекти, доцільність та перспективи державного сприяння виготовленню екологічно чистої сільськогосподарської продукції в Україні були проаналізовані В.І. Артишем та А.Р. Дубом. Проте організаційні засади запровадження екологічно та органічно сертифікованого виробництва вітчизняними сільськогосподарськими виробниками потребують додаткового вивчення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Насамперед, необхідно визначитися з категоріями органічне та екологічно чисте виробництво. Вважається, що вказані поняття є практично тотожними, але екологічно чисте виробництво допускає використання хімічних засобів у незначних кількостях, а органічне має більші обмеження, які поширюються й на переробку сировини. Отже, органічність є вищим проявом екологічності. Саме розуміння сутності названих категорій, екологічна градація аграрних підприємств регламентує використання сертифікатів щодо оцінки їх продукції.

Метою цієї роботи є визначення проблем сертифікації продовольчої продукції у системах вимірів, вимог, очікувань та обмежень екологічно чистого й органічного виробництва на рівні аграрних підприємств, обґрунтування систем та порядку сертифікації, напрямів їх здійснення та заходів удосконалення.

Результати дослідження. Сільськогосподарська продукція, яка виготовлена відповідно до стандартів, що підтверджують їх екологічне походження на усіх етапах виробництва (переробки), є результатом діяльності аграрних підприємств. В Україні для побудови градації щодо рівня екологічності окремих господарств необхідною є відповідна законодавча база, що надавала б той чи інший статус аграрному підприємству. На сьогодні в Україні діє Закон № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», згідно якого підприємство після сертифікації відповідними організаціями може бути віднесено до реєстру виробників органічної продукції (сировини). Таке підприємство має найвищий ступінь екологічності у залежності від рівня впровадження екологічного господарювання [1].

Відповідне місце у шкалі займають підприємства, що віднесені до реєстру спеціальних сировинних зон та реєстру екологічно-сертифікованої продукції. Але слід зазначити, що до так званих «екологічних підприємств» належать лише ті, які здійснюють виробництво харчових продуктів, органічних добрив та регуляторів росту рослин, оскільки до них відносяться й товари, виробі та послуги, які не мають ніякого відношення до аграрного сектору. До градації відносяться також підприємства, що знаходяться у стані конверсії та інші екологічно-спрямовані аграрні підприємства, але їх кількість та рівень екологічності визначити складно. Основна ціль аграрних підприємств, що мають певну екологічність, співпадає – це зменшення навантаження на довкілля, турбота про здоров'я споживача і здорова конкуренція.

Закріплені на законодавчому рівні сертифікаційні системи та отримання відповідного статусу є добровільними для господарств. Але при цьому важливо розуміти, що вони не взаємовиключні та є різними за своїми вимогами до продукції, органів сертифікації та методів оцінювання [2, с. 6]. Система екологічної та органічної сертифікації сільськогосподарського виробництва включає в себе комплекс взаємопов'язаних процесів та елементів, які об'єднані спільною метою – отримання якісної та екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та сировини, забезпечення сталого та ефективного виробництва, поліпшення стану довкілля та забезпечення продовольчої безпеки країни. Для ефективного впровадження систем екологічної та органічної сертифікації сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати особливості всіх елементів, які утворюють систему виробництва.

Органічна сертифікація має декілька систем стандартизації: міжнародні (базові стандарти IFOAM щодо органічного вироб-

ництва і переробки; стандарт ФАО/ВОЗ Комісії з Кодексу Аліментаріус; Регламент Ради ЄС 834/2007 з додатковими постановами), національні системи США, Японії, а також близько 160 приватних систем сертифікації, акредитованих у міжнародній системі IOAS. Екологічна сертифікація здійснюється відповідно до міжнародних стандартів ISO 14024, а отримання статусу спеціальних сировинних зон – згідно державного стандарту ДСТУ 7244:2011.

В органічному виробництві сертифікація відбувається за принципом «від поля до прилавка». Сертифікуються всі ланки діяльності господарства – поля, луки, тваринницькі ферми, склади, господарство в цілому, елеватори – щоб уникнути змішування з іншими видами зерна або з конвенційними зерном. Також обов'язково сертифікується організація, яка безпосередньо займається експортно-імпортними операціями [3, с. 119]. Отже, сертифікацію можуть пройти підприємства, які виробляють, переробляють, упаковують, зберігають або реалізують продукцію рослинництва і тваринництва, вирощену відповідно до органік-принципів. Виробництво органічної продукції (сировини) в Україні дозволяється за такими напрямками: продукції тваринного та рослинного походження (у тому числі грибів); продукції аквакультури, морських водоростей, бджільництва, збору дикорослих рослин, лісової продукції та водоростей, а також перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції (сировини).

Об'єктом стандартизації в екологічній сертифікації є продукти харчування, тобто продукти переробки. Оцінювання здійснюється «від сировини до прилавка»: показники безпеки сировини, показники енергетичної і екологічної ефективності виробництва, склад продукту, матеріали для упаковки, методи зберігання і транспортування. Здійснюється також аналіз протоколів випробувань і документації, підтверджуючої показники, а аудит виробництва проводиться при необхідності і за рішенням експертної комісії.

Однією з головних причин обачливого ставлення аграріїв до екологічно та органічно сертифікованого виробництва є збитки у перехідний період, викликані зниженням урожайності культур через відмову від мінеральних добрив і пестицидів. Визначну роль відіграють саме земельні ресурси, які є основою сільськогосподарського виробництва. Тому розпочинати таке виробництво треба на родючих і незабруднених ґрунтах.

Найменш затратним за коштами і часом є організація екологічно та органічно сертифікованого сільськогосподарського виробництва на землях, які або оброблялися з використанням окремих елементів технології екологічного та органічного виробництва, або тривалий час взагалі не оброблялися. Приблизно 90% водоспоживання аграрного сектору пов'язано із зрошенням сільськогосподарських культур, решта води витрачається на обводнення пасовищ та на споживання тваринницькими фермами [4, с. 35]. Єдині критерії та показники якості води для зрошення встановлені ГОСТ 17.1.2.03 90, який включає в собі агрономічні, технічні та екологічні критерії.

На даний момент українська екологічна сертифікаційна система у відповідності до ISO 14024 має гармонізовані екологічні критерії на наступні категорії харчових продуктів аграрного виробництва: крупи, макаронні вироби, мед, овочі і продукти їх переробки, олія рослинна, гриби, пластівці зернові швидкого приготування, продукти переробки молока і м'яса, продукти харчові спеціальні дієтичні, фрукти і продукти їх переробки, чаї тощо [5, с. 81]. Кожному виду продукції відповідає окремий стандарт, який встановлює екологічні критерії.

Як правило, вони містять більш жорсткі, ніж державні, норми щодо безпеки сировини, показники екологічної та енергетичної результативності технологічних процесів виробництва продукції. Екологічне маркування вказує, що продукт відповідає вимогам екологічної сертифікаційної системи, а для кожної категорії продукції присвоюється відповідний код СОУ.

При отриманні статусу спеціальної сировинної зони об'єктом стандартизації є ґрунти сільськогосподарських угідь, призначені для вирощування високоякісної сировини для виробництва продуктів дитячого, дієтичного харчування та фармакологічної сировини, а також агротехнології, що застосовують у цих зонах. Проводиться агроекологічна оцінка ґрунтів (еколого-токсикологічний стан ґрунту, екологічна стійкість ґрунту, ґрунтова родючість), аналіз агрохімікатів та пестицидів, а також розташування екологонебезпечних об'єктів. Для перевірки відповідності здійснюється екологічний аудит.

Усі вищезазначені підприємства при виробництві продукції (сировини) мають такі спільні обмеження, як заборона використання генно-модифікованих організмів та харчових добавок [6, с. 86]. В органічних підприємствах та спеціальних сировинних зонах використовуються корми для тварин без консерваторів та стимуляторів росту, збуджувачів апетиту, превентивного використання антибіотиків, гормональних препаратів, безстресові умови утримання тварин.

Крім того, при виробництві органічної продукції забороняється використання гормонів росту та антибіотиків, переробляється вона без іонізуючої радіації, консервантів, синтетичних ароматизаторів, хімічних барвників, не містять хвороботворних мікроорганізмів, паразитів і алергенних компонентів, не містить шкідливих домішок, радіонуклідів, нітратів, важких металів, залишків пестицидів, гербіцидів та інших речовин хімічного синтезу.

При екологічній сертифікації виробництво продукції має більш жорсткі відносно державних норм показники безпеки щодо забруднення сировини агрохімією, важкими металами та радіонуклідами. Заборонене застосування технологій переробки, які впливають на природну цінність сировини, встановлені додаткові вимоги в пакувальному матеріалі, упаковці, умовах транспортування і зберіганні готової продукції.

Виробники органічної продукції (сировини) отримують сертифікат з терміном дії в 1 рік, при екологічній сертифікації – на 3 роки з умовою щорічного нагляду за сертифікованою продукцією, а надання статусу спеціальних сировинних зон – до 5 років. Органічне агровиробництво в Україні перебуває на даний час лише на початковій стадії розвитку і може бути дуже перспективним завдяки родючим чорноземним ґрунтам та міцним традиціям сільськогосподарського виробництва [7, с. 245].

Ще у 2008 р. у проєкті Концепції державної Програми розвитку органічного виробництва в Україні було заплановано до кінця 2015 р. досягти частки земель сертифікованих органічних господарств до 7%, а Державною цільовою програмою розвитку українського села – до 10%, що на разі не виконується. Крім того, Національна екологічна політика України спрямована на збільшення до 2020 р. частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, до 7%.

Отже, органічна та екологічна сертифікація визначаються основними засадами створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих і органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 р. їх значного використання, а також двократного збільшення їх площ щодо базового рівня. Але, згідно аналізу виконання даної стра-

тегії за 2011–2015 рр. стратегічне завдання щодо розвитку органічного землеробства практично немає суттєвих зрушень протягом останніх 2–4 років. Не ведеться також моніторинг частки сільськогосподарських земель, на яких використовуються екологічно орієнтовані та органічні технології ведення сільського господарства, а офіційна інформація про них просто відсутня [8, с. 247]. Не сформовано також уповноваженого органу з оцінки відповідності та не визначено графічне зображення Державного логотипу для позначення «органічний продукт».

На сьогодні в Українському законодавстві відсутні документи, які регламентують ведення органічного сільського господарства України, відсутнє також інституційне та організаційне підґрунтя для збільшення частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, оскільки збільшення відбувається лише за ініціативи приватних підприємств. Не проводиться надання консультативної підтримки суб'єктам господарювання з питань органічного сільськогосподарського виробництва. Але є й позитивні зрушення. Так, відбулося проведення інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на популяризацію органічного виробництва і тепер громадськість має певне уявлення про органічне продукцію [9, с. 61].

Рівень екологічності господарств як України, так і конкретних регіонів, важко визначити, оскільки офіційна статистика щодо рівня впровадження екологізації на підприємствах не ведеться. Станом на сьогодні, не створено навіть Реєстру операторів органічної продукції, які відносять до підприємств з найвищим ступенем екологічності. Відсутність достовірних даних щодо кількості органічних господарств та органічних площ зумовлена пізнім прийняттям відносно світових порівнянь норм та вимог вітчизняного законодавства в цьому напрямку.

Становлення органічного агровиробництва в Україні має довголітню історію. Але його розвитку, як окремої галузі аграрного сектору, сприяла зміна курсу сільськогосподарської діяльності міжнародних компаній на виробництво органічної сировини в якості кормів для експорту до країн Європи, в яких стрімко на той час розвивалась галузь тваринництва [10, с. 484]. Так, зернові трейдери сертифікували іноземними сертифікаційними органами збанкрутілі фермерські господарства, залишаючись при цьому власниками сертифікатів, а інформація щодо кількості сільськогосподарських угідь залишається не розкритою. Тому дані про кількість органічних господарств та площу сертифікованих сільськогосподарських угідь, які відображають у щорічних статистичних виданнях FiBL, є досить умовними.

Деякі аграрні підприємства можуть здійснювати одночасно як органічну, так і екологічну сертифікацію, інші мати статус спеціальної сировинної зони та бути виробником органічної продукції (сировини). Але надання конкретному господарству позиції в градації екологічності аграрних підприємств, зокрема й органічному, що має найвищий ступінь екологічності, можливе за допомогою системи показників, оскільки кожне з них має різний вплив на навколишнє середовище [11, с. 12]. Крім того, слід зазначити, що провівши порівняльну характеристику різних моделей господарювання, їх позиціонування найбільш доцільне за рахунок оцінки технологій виробництва.

Висновки. Екологічно та органічно сертифіковане аграрне виробництво являє собою цілісну систему його організації, яка сприяє оздоровленню агровиробничих ландшафтних екосистем, у тому числі інтенсифікуючи інноваційні виробничі процеси. Його впровадження аграрними формуваннями являє собою складний поетапний процес, який має враховувати сукупність природно-екологічних, виробничо-економічних та

соціальних чинників. Провідні сільськогосподарські виробники розглядають екологічно та органічно сертифіковане виробництво як перспективний спосіб раціонального ресурсокористування, що забезпечує інноваційний шлях розвитку, вирішує питання якості та конкурентоспроможності агропродукції, підвищення рівня та якості життя населення.

Література:

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
2. Ключко Т. Бій за довілля: Еко vs. органік / Т. Ключко, Н. Трофіменко // Екопогляд. – 2014. – № 5-6. – С. 4–8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecolabel.org.ua/upload/VEB_05-06_2015.pdf.
3. Галушкіна Т.П. Екологічна сертифікація в системі державного екологічного управління: [монографія] / Т.П. Галушкіна, Є.Г. Гордійчук. – Харків: Бурун Книга, 2010. – С. 117–155.
4. Єрошина Т.В. Екологічно чиста продукція АПК: суть поняття, суспільно-географічні підходи до дослідження / Т.В. Єрошина // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 33–37.
5. Кропивко М.Ф. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні / М.Ф. Кропивко, О.В. Ковальова // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 78–85.
6. Дуб А.Р. Доцільність та перспективи державного сприяння виготовлення екологічно чистої сільськогосподарської продукції в Україні / А.Р. Дуб // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – № 18.9. – С. 83–88.
7. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України // Науковий вісник Національного аграрного університету: збірник наукових праць / Національний аграрний університет. – К., 2006. – № 102. – С. 242–247.
8. Шевчук Г.М. Еколого-економічне обґрунтування органічного сільськогосподарського виробництва (на прикладі Рівненської області) / Г.М. Шевчук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. 1. – С. 241–251.
9. Скрипчук П.М. Екологічна сертифікація як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції: Економічні проблеми природокористування / П.М. Скрипчук // Економіка України: політико-економічний журнал / Мін. економіки України, Мін. фінансів України та НАНУ. – К., 2006. – № 3. – С. 55–63.
10. Чудовська В.А. Організаційно-економічні особливості органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.А. Чудовська // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: Полісся, 2014. – С. 482–486.
11. Юшкевич О.О. Сталій розвиток сільськогосподарських підприємств: екологічний аспект / О.О. Юшкевич // Економіка України. – 2011. – № 2(35). – С. 11–14.

Новак Н.П. Особенности и последствия внедрения экологически и органически сертифицированного производства сельскохозяйственными предприятиями

Аннотация. В статье выявлены отличительные и тождественные черты между органическим и экологически чистым агропроизводством, а также системами их сертификации. Определены организационные основы, а также проблемы и порядок внедрения сертификатов. Обоснованы объекты и направления сертификации, а также ее ожидаемые последствия. Предложены меры решения очерченных проблем – уточнение содержания сертификатов, осуществление сертификации почв, составляющих воспроизводства продукции, в целом предприятия и продукции. Осуществлена оценка ожидаемых и результатов.

Ключевые слова: экологически чистый, органический, производство, сертификация, сельскохозяйствен-

ные предприятия, продукция, конкурентоспособность, аграрный рынок.

Novak N.P. Characteristics and consequences of introducing of ecologically and organically certified production by agricultural enterprises

Summary. The article reveals distinctive and identical features between organic and environmentally friendly agricultural production and systems of their certification. The article also defines organizational framework, as well

as the problems and procedure for the implementation of certificates. Objects and areas of certification, as well as its expected consequences are grounded. We also propose measures to solve the outlined problems – to clarify the content of certificates, soil certification, components of reproduction output, businesses and products as a whole. Assessment of expectations and outcomes is provided.

Keywords: environmentally friendly, organic, production, certification, agricultural enterprises, production, competitiveness, agrarian market.